

Факултет Филолошки

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Веће научних области друштвено-хуманистичких наука

Број захтева:

Датум:

ЗАХТЕВ**за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији**

Молимо да, сходно члану 46. ст.5. тач. 4. Статута Универзитета у Београду ("Гласник Универзитета", број 131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата

(име, име једног од родитеља и презиме)

КАНДИДАТ Будимир (Радојица) Алексић

(име, име једног од родитеља и презиме)

пријавио је докторску дисертацију под називом:

Фантастика и научна-фантастика у романима за дјецу и омладину Чеда Вуковића
из научне области:

Универзитет је дана 13. 2. 2007. својим актом под бројем 150-37/5-07 дао сагласност на предлог теме

докторске дисертације која је гласила:

Фантастика и научна-фантастика у романима за дјецу и омладину Чеда Вуковића

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата

Будимир (Радојица) Алексић

(име, име једног од родитеља и презиме)

Образована је на седници одржаној 26. 5. 2010. , одлуком Факултета под бр. 1239 , у саставу:

Име и презиме члана комисије	звање	научна област
1. др Јован Делић	редовни професор	књижевност
2. др Тихомир Петровић	редовни професор	књижевност
3. др Љиљана Пешикан-Љуштановић	ванредни професор	књижевност
4.		

Наставно- научио веће факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације на седници одржаној дана 30. 6. 2010. године.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Прилог:

1. Извештај комисије са предлогом
2. Акт Наставно-начног већа факултета о усвајању извештаја .
3. Примедбе дате у току стављања извештаја на увид јавности, уколико је таквих примедби било.

Проф. др Слободан Грубачић

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће на седници одржаној 30. јуна 2010. године, донело је

ОДЛУКУ

Прихвата се с позитивном оценом извештај Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је мр Будимир Алексић предао под насловом: "Фантастика и научна фантастика у романима за дјецу и омладину Чеда Вуковића".

У Комисију за одбрану именују се:

1. др Јован Делић, ред. проф.
2. др Тихомир Петровић, ред. проф.
3. др Љиљана Пешикан-Љуштановић, доцент

Доставити:

- Именованом-ој,
- Комисији,
- Одсеку за опште и правне послове,
- Архиви.

ДЕКАН
ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА

Проф. др Слободан Грубачић

Наставно-научно веће Филолошког факултета у Београду, на седници одржаној 26.05.2010 године, изабрало нас је у Комисију за преглед и оцену докторске дисертације, коју је израдио мр Будимир Алексић, под насловом ФАНТАСТИКА И НАУЧНА ФАНТАСТИКА У РОМАНИМА ЗА ДЕЦУ И ОМЛАДИНУ ЧЕДА ВУКОВИЋА. Част нам је да о наведеној докторској дисертацији поднесемо наставно-научном већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

Докторска дисертација мр Будимира Алексића садржи двеста седамдесет страна компјутерски сложеног текста и састављена је из следећих делова: Апстракт и кључне речи на српском и енглеском језику (1-2); *Предговор* (3-6); *Увод* (7-44); *Теоријско сагледавање фантастике* (45-64); *Корјени модерне фантастике* (65-78); *Теоријско сагледавање научне фантастике* (79-93); *Модерна научна фантастика* (94-106); *Вуковићев заокрет ка фантастици. Приповјетке за децу као основа будућих романа* (107-119); *У средишту фантастичног романа* (120-147); *Елементи традиционалне научне фантастике* (148-167); *Типични научнофантастични мотиви* (168-176); *Елементи фолклорне фантастике* (177-202); *Животињски свијет као извор Вуковићевих фантастичних мотива* (203-213); *Ониричка фантастика* (214-231); *Закључак* (232-239); *Прилог: Интервју с Чедом Вуковићем* (240-246); *Библиографски додатак* (247-268) и *Садржај* (269-270).

Алексић контекстуализује прозу Чеда Вуковића у српску и југословенску књижевност како се она јављала и развијала, ослањајући се на радове књижевних историчара како оних који посматрају српску књижевност у целини (Јован Деретић) тако и оних у чијем је средишту пажње књижевност за децу (Слободан Ж. Марковић, Ново Вуковић, Тихомир Петровић, Џвијетин Ристановић, Јован Љуштановић). Уосталом, Вуковић је веома јасно започео своју књижевну каријеру у „Српском књижевном гласнику“. Књижевност Чеда Вуковића настајала је под утицајем процеса у српској и југословенској књижевности и утицала је на развој српске књижевности. Према Алексићу, Чедо Вуковић као приповедач и романијер, у области стваралаштва

за децу, остварио је резултате који га сврставају у сам врх српске књижевности за децу. Чедо Вуковић је циљно изабран за предмет ове докторске дисертације, као аутор који је направио преокрет у књижевности за децу, и то још педесетих година, окрећући се фантастици, дистанцирајући се од ратне литературе и руралног амбијента и врло брзо превладавајући педагошко-идеолошку тенденцију, иначе карактеристичну за књижевност тога доба.

Алексић разликује три тематска круга у Вуковићевој прози. Првом би припадала дела која се баве временом грађанског рата у Црној Гори (1941-1945) и његовим последицама по живот јунака; другом дела која тематизују културну историју Црне Горе; а трећем кругу припадало би Вуковићево стваралаштво за децу, при чему овај трећи круг никако није најмање значајан. На почетку је, дакле, дат кратак преглед Вуковићевог стваралаштва и места Вуковићеве литературе за децу, а потом следи врло информативан и сажет преглед књижевности за децу у Црној Гори. Затим се пажња усредсређује на српски роман за децу, при чему се аутор ослања на доста широку торијску и књижевноисторијску литературу. Алексић, иначе, остварује добар увид у развој романа за децу на целокупном некадашњем српско-хрватском подручју, а поготову у литературу о том роману (Слободан Ж. Марковић, Христо Георгијевски, Ново Вуковић, Зорица Турјачанин, Иво Залар, Јоже Скок, Тихомир Петровић, Драгољуб Јекнић, Јован Љуштановић). Време конституисања српског романа за децу јесте четврта деценија двадесетог века, прихвата Алексић оцену Нова Вуковића.

Пажљиво пратећи развој романа за децу, он одређује место и значај Чедо Вуковића у тим процесима. Према готово једногласном мишљењу књижевних историчара, Вуковићу се признаје помак у иреално и отварање могућности фантастичног романа, али и статус родоначелника научнофантастичног романа код нас, посебно када је реч о роману за децу и омладину. Кандидат се врло савесно одређује према досадашњој литератури за децу и омладину Чедо Вуковића, коментаришући ставове Симе Цуцића, Воје Царића, Драгутина Огњановића, Драгољуба Јекнића, Нова Вуковића, Воје Марјановића, Исака Калпачине, Слободана Ж. Марковића, Зорице Турјачанин, Цвијетина Ристановића, Тихомира Петровића и Јована Љуштановића. Он посебно истиче значај радова Нова Вуковића, који је успоставио основни тон у вредновању романа за децу Чедо Вуковића. Сва тумачења истичу фантастику, хумор и игру, као основна обележја романа за децу Чедо Вуковића.

Кандидат се, природно, морао позабавити и теоријским одређењима фантастике и фантастичне књижевности за децу, па се зато морао се разабрати у веома обимној

теоријској литератури, нагло нараслој у последње четири деценије. У томе му је доста помогла књига Нова Вуковића *Иза граница могућег* (1979), по много чему пионирски рад у овој области, али и низ превода страних аутора (Ц, Тодоров, Р. Кајоа, Е. С. Рабкин, Н. Фрај), као и домаћих критичара, теоретичара и писаца (М. Павловић, В. Урошевић, З. Мишић, Б. Вукадиновић, Ј. Аћин, С. Дамјанов, З. Живковић, Г. Бојић, М. Ђукић-Дуњаковић).

Пошто је одредио природу модерне фантастике сучељавајући и анализирајући различите теоријске ставове и позиције, кандидат се позабавио и њеним коренима, од готског романа, па дела Јана Потоцког *Рукопис нађен у Сарагоси*, преко романтизма (нарочито немачког), француске књижевности, којој се приписује сам термин, руске књижевности (од Пушкина, преко Гогоља и Достојевског, до Ремизова и Булгакова), те европске књижевности 20. века у којој специфично место има Франца Кафка, до модерне јужноамеричке прозе. У српској књижевности фантастика се прати од фолклорних облика до модерне литературе, уз ослањање на радове Д. Живковића, Д. Иванића, П. Палавестра, Б. Вукадиновића, З. Мишића, С. Дамјанова и других. Посебно се истиче значај фантастике педесетих година двадесетог века, као вида борбе против соцреалистичке књижевности. У овом контексту, истакнут је значај реферата Јосипа Видмара *Реализам и фантастика* на Ванредном конгресу Савеза писаца Југославије (1954), као и радови Зорана Мишића и његова библиотека *Орфеј* и појава збирке приповедака *Ђаволи долазе* Миодрaга Булатовића и *Мост без обала* Миодрaга Павловића.

Кандидат потом истиче значај Милорада Павића и Филипа Давида, па Добрице Ћосића (*Бајка*), Данила Киша и Борислава Пекића. Он потом упућује и на антологију Предрага Палавестре *Књига српске фантастика 17-20. век* (1989) и Саве Дамјанова *Нова (посмодерна) српска фантастика* (1994), као и на тематске блокове о фантастици у часописима *Дело*, *Савременик*, *Књижевност* и *Градина*. Подсетимо да се педесетих година јавља фантастика у приповеткама и романима за децу Чеда Вуковића.

Потом се у раду прелази на књижевнотеоријско и књижевноисторијско одређење и контекстуализовање научне фантастике с ослоном на зборник радова *Научна фантастика – зборник теоријских радова*, који је, 1976, приредио Зоран Живковић, те на радове Ивана Фохта, Дарка Сувина, Бојана Јовића и Горана Бојића. Управо ова разматрања биће Алексићу драгоценa при каснијој анализи романа *Хало небо* Чеда Вуковића. Зоран Живковић и његова књига *Савременици будућности. Приче и творци научне фантастике* (1982) биће му главни ослонац у разматрању књижевноисторијског

положаја научне фантастике, а од помоћи му је био и превод историје научне фантастике Жака Садула.

Иако се као претеча научнофантастичне прозе узима Лукијан Самосаћанин (2. в. н. е.), ипак се научна фантастика превасходно везује за 19. век. Научнофантастични роман сличан је авантуристичком, с тим што је овде реч о авантурама космичких размера. У оквирима овог типа литературе, истиче Алексић, развила се књижевност верновског смера, односно научнофантастична проза „научног оптимизма“, али и она велсовска, у којој доминира „научни песимизам“. Кандидат се посебно осврће на модерну научну фантастику, насталу од 1940. године надаље, и то прво у англосаксонској и америчкој књижевности, па у руској, а онда и у српској књижевности. Алексић се, при том, ослања на књигу Бојана Јовића *Рађање жанра*, а као осниваче научне фантастике код Срба види Драгутина Илића (*После милијон година*) и Лазара Комарчића (*Једна угашена звезда*). Разматрајући период након Другог светског рата, Алексић истиче појаву романа *Свемоћно око* Чеда Вуковића, већ 1953. године. Вуковић, дакле, добија изузетно значајно место у развоју научнофантастичне прозе управо у овако широко постављеном контексту. Тај значај ће само увећавати процват овога жанра осамдесетих година двадесетог века.

Првих сто седам страна дисертације Будимира Алексића могу се означити као грађење контекста, као опсежан и веома разуђен увод потребан за разумевање, тумачење и вредновање прозе за децу Чеда Вуковића. Кандидат се потом концентрише на Вуковићева прозна дела у знаку фантастике. Своју аналитичку пажњу он усмерава прво на приповетке, које су претече Вуковићевих романа. Исходиштем новог прозног модела Алексић сматра причу *Авантуре старог лава* (1953), за којом следе *Змај Нестиге ме*, *Чудесна тилула професора Бистроума*, *Челични орао*, *Челични лав*, *Жељков сан*, *Привиђење* и *Путуј Дједа-Мразе*. Ове приповетке карактеришу тематизација снова, уображења, халуцинације и фигуре хипербола и алегорија. Прича *Авантуре старог лава* обрађује познати и често коришћени мотив оживљавања предмета, који је познавала још романтичарска фантастика. У причи *Жељков сан* предмет обраде јесте дечји сан који се одвија као низ узбудљивих слика. Кратка прича *Привиђење* блиска је причама халуцинантно-делиричне фантастике. Животињски свет је чест извор грађе за Вуковићеву прозу, а једна од варијација јесте хумористичка прича *Чудан посластичар*, коју Алексић види као развијену басну без наравоученија. Прича *Висибаба* заснована је на дијалогу и језичкој игри, док шаљива прича *Пожар* комбинује прозу и стих.

Анализом прича Чедо Вуковића кандидат отвара проблем фантастике у његовим романима, односно приближава се средишту фантастичног у Вуковићевој прози. *Тим Лавље срце*, како и сам Вуковић наглашава, први је значајнији роман са темом о животињском свету написан на српском језику после Другог светског рата. Кандидат посматра овај роман у контексту српске „анималистичке књижевности“ за децу. Он истиче да је критика брзо уочила антропоцентричну усмереност овога романа и присуство хумора. Реч је фудбалском тиму састављеном од животиња чија имена исказују битне карактеролошке особине, односно природу животиња, али и немире и заносе детињства и младости. Роман мења клиширани однос према животињама у књижевности за децу, њиме доминира игра, иначе присутна и у другим Вуковићевим романима за децу. Она је у *Тиму Лавље срце* покретач целокупног збивања, она је насушна потреба људи и животиња. Игра се показује као универзална и природна вредност. Игра је пут у слободу. Свемоћ игре ће препознати и управник у часу када постане „потпун човек“. Човек без игре не може бити потпун.

Неке игре, попут фудбала, подразумевају публику која на свој начин учествује у игри. Критика је уочила и елементе сатире у роману, а кандидат инсистира на преплитању игре, фантастике и хумора. Он низом ситуација документује присуство хумора и различите хуморне поступке у овом роману. Кандидат је убедљив и када наводи примере и утицаје усмене књижевности, пре свега епике у роману, али му у том делу рада недостаје више нијанси. Он, ипак, демонстрира иновативност Вуковићевог романа у контексту тадашње књижевности за децу и омладину.

Алексић наглашава да се Чедо Вуковић, већ романом *Тим Лавље срце*, издвојио из своје генерације, што је наставио романом–трилогијом о дечаку Жељку: *Свемоћно око* (1953), *Летилица професора Бистроума* (1961) и *Хало, небо* (1963). Вуковић се све више окреће од фантастике ка научној фантастици. Његов јунак Жељко, у роману *Свемоћно око*, дошао је у посед необичне справе која оптички увећава, умањује или чини ствари невидљивима, па дечак помоћу ње изводи низ необичних подухвата. У роману, међутим, не побеђује техника, већ етика, етичке вредности су супериорније од техничких. Ово је први научно-фантастични роман у српској књижевности који је снажно утицао на каснију прозу сличног усмерења.

У роману *Летилица професора Бистроума* Алексић налази спој научне фантастике и поуке. Дечак Жељко склонији је машти и игри него учењу, а професорова летелица само подржава и распаљује ту машту. Реч је о чудесној справи која мења функцију, изглед и сврху и способна је да се креће испод воде, по копну и по ваздуху.

Стари професор ослободио је свет грубости, па, уместо владавине „чељусти и канци“, доминира владавина знања и науке. У овом роману присутна је и свест о могућој злоупотреби науке, па је реч и о борби добра и зла. Дечак Жељко и професор Бистроум постају нови витезови, који се боре за универзалне витешке идеале. Они побеђују господара злих робота и у тој победи остају етички супериорни. Алексић наглашава да је Вуковић овде мајстор акционе, узбудљиве приче, блиске авантуристичком роману.

У роману *Хало, небо*, дечак Жељко ракетом плови свемиром и стиже на Крушкасту планету. У овом научнофантастичном роману изражена је људска потреба за освајањем нових простора. Испитујући природу Вуковићеве трилогије, кандидат сучељава различите ставове и тумачења и долази до закључка да је она преплет чудесног, фантастичног и научнофантастичног. Романи су грађени тако да у њима постоји неколико тачака обрта, што условљава динамичну радњу са низом преокрета.

Као научнофантастични мотив, Алесић одређује мотив о човеку сутрашњице, који поседује моћну машину и помоћу ње постаје супериорни натчовек. Овоме мотиву, међутим, он налази и фолклорно порекло у чаробном средству, предмету који јунака чини супериорним над осталима. Ти кључни предмети штуро су описани, што је честа особина научнофантастичног романа. Научној фантастици припада и мотив других планета, односно космичких цивилизација и ванземаљских бића. Роман *Хало небо* као да наговештава омиљену тему научнофантастичне литературе – сукоб људи и ванземаљаца. У причу су уведена и бића–роботи, и они су код Вуковића дехуманизована бића у функцији зла. Тиме Вуковић заоштрава идеју о амбивалентној природи науке и упозорава да је неопходно да човек опрезно користи научна сазнања, пошто она могу користити једнако злу колико и добру. Многи мотиви долазе из фолклора и повезују Вуковићеве романе са фолклорном фантастиком. При том, фолклорни мотиви добијају нове функције. Такав је, рецимо, мотив змаја, односно, лика змаја Не-стиже ме, који већ у имену садржи елементе хумора и пародије. Мотив девојке коју је отело чудовиште један је од основних у *Летилици професора Бистроума*. Зли Господар робота, подсећа на алу или аждају из фолклорне приче. Фолклорног порекла, истиче кандидат, јесу и пећине као место пребивалишта дивова, као и мотиви о захвалности и моћи животиња и о чаробном предмету, затим мач и друга стара оружја, па и коњаници. Најзад, трагови утицаја фолклора видни су и на плану израза.

Посебна пажња поклоњена је животињском свету као извору фантастичних мотива. Анималистички роман наследник је епа о животињама. У овом погледу

најизразитији је Вуковићев роман *Тим Лавље срце*. Међутим ликови овог романа показују и сродност са јунацима басне. У роману *Летилица професора Бистроума* ликови робота су добили животињско обличје, па је управо тај спој постао извор фантастике. Подморница професора Бистроума добија, рецимо, име Моруна, по риби према којој је конструисана, а летилица младића Гордана личи на крилатог коња. Свет птица и риба у истом роману такође је богато и разноврсно приказан, па постаје извор фантастичних слика и хуморних ситуација.

Последње аналитичко поглавље посвећено је питањима ониристичке фантастике. Сан је тако извориште фантастичних бића и предела у роману *Хало небо*. У сну се време и простор другачије појављују и организују; у сну се стичу или слуте и искуства недоступна будном, живом човеку: човек може сневати сопствену смрт, и тиме проживети потпуно необичан метафизички доживљај. Снови се, такође, јављају унутар сна па Вуковић тако користи поступак сна у сну. Ово поглавље кандидат завршава освртом на лексику којом је дочарана слика двора–самотвора, иначе типичног мотива традиционалне фолклорне фантастике.

Закључак је врло сажет, прегледан, и информативан. У њему је истакнут значај Чеда Вуковића и његово место у српској, па и некадашњој југословенској литератури за децу. Кандидат истиче да је Вуковић педесетих година остварио прави преокрет у тој литератури, уводећи фантастику, а касније и научну фантастику у децју књижевност. Интервју с писцем показује се као драгоцен прилог у раду. Он је допунски извор грађе, али и својеврсна сажета провера тумачевих ставова у суочавњу с писцем. У њему се налазе драгоцени подаци о времену и стваралачким подстицајима који су утицали на Чеда Вуковића.

Библиографски додатак подељен је на четири дела. Прво су пописана засебно штампана дела за децу Чеда Вуковића (укупно 19 библиографских јединица), па приповетке за децу (укупно 33 јединице). Следи попис литературе о стваралаштву Чеда Вуковића за децу. Ове јединице нису обележене редним бројевима (има их укупно 44). У четвртом одељку пописана је општа и теоријска литература – укупно 241 јединица. Кандидат се добро обавестио о методолошкој, теоријској и књижевноисторијској литератури, о фантастици и литератури о стваралаштву Чеда Вуковића. Може се слободно рећи да је имао добар и прецизан увид у ову разноврсну литературу.

Докторска дисертација Будимира Алексића први је и досада једини обимни монографски академски рад о стваралаштву Чеда Вуковића за децу. Он је самим тим значајан, као што је драгоцен и озбиљан прилог проучавању фантастике у српској

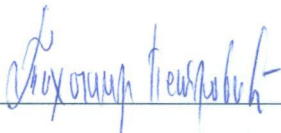
књижевности, пре свега оној за децу. Реч је, дакле, о оригиналном раду и лепом иновативном прилогу нашој науци о књижевности, пре свега о књижевности за децу и о фантастици. Зато предлажемо Наставно-научном већу да прихвати докторску дисертацију мр Будимира Алексића *Фантастика и научна фантастика у романима за децу и омладину Чеда Вуковића* и да му омогући одбрану пред овом комисијом.

У Београду

Комисија:

Др Јован Делић, редовни професор за ужу научну област
Српска и јужнословенске књижевности са теоријом књижевности
(предмет: Српска књижевност 20. века), Филолошки факултет у Београду

Др Тихомир Петровић, редовни професор за научну област
Српска и јужнословенске књижевности
(предмет: Дечја књижевност), Педагошки факултет у Сомбору

Др Љиљана Пешикан-Љуштановић, ванредни професор за ужу научну област
Српска и јужнословенске књижевности са теоријом књижевности
(предмет: Народна књижевност и Интерпретације књижевности за децу),
Филозофски факултет у Новом Саду

